

INDUSTRIJSKA DEMOKRACIJA I ZAŠTITA NA RADU

Svjetlana Šokčević

Zagreb: TIM press, 2006., 382 str.

Svjetlana Šokčević je na Pravnom fakultetu u Zagrebu u travnju 2006. godine obranila doktorsku tezu »Industrijski odnosi i participacija u zaštiti na radu: institucije i društvena situacija«. Tekst disertacije, popraćen predgovorom prof. dr. sc. Josipa Kregara, je potom pod gornjim naslovom objavljen u izdanju TIM pressa.

Autorica u ovoj knjizi nastoji objasniti promjene koje su se dogodile u industrijskim odnosima i uvjetima rada te utvrditi njihovu povezanost sa zaštitom na radu, njenim dometima i problemima. Na početku knjige ona upozorava na činjenicu da se u nas zaštita na radu uglavnom tretirala kao problem industrijske psihologije, medicine rada, tehnologije i organizacije rada. S druge strane, radnička je participacija imala status zasebnog pravnog ili politološkog pitanja. Autorica nastoji prevladati taj raskorak, pa u tom pravcu poduzima zasebna istraživanja pravnih, socioloških i kulturnih aspekata industrijskih odnosa. Rezultati tog nastojanja vidljivi su u ovoj knjizi koja, dakle, sadrži širok i kompleksan pristup problematici zaštite na radu.

Knjiga se sastoji od uvoda i četiri poglavlja, a na kraju su sažetak i prilozi koji čitatelju omogućavaju bolje snalaženje u opsežnom štivu knjige.

U prvom poglavlju »Teorijski okvir i perspektive«, autorica se bavi povijesnim razvojem industrijskih odnosa te njihovim interpretacijama, prije svega u sociologiji. Ona upozorava na epohalne promjene koje su se u industrijskim odnosima dogodile u drugoj polovini 20. stoljeća. Radi se o promjenama nastalim pod utjecajem

globalizacije, restrukturiranja ekonomije, porasta nezaposlenosti, fleksibilizacije i prekarizacije rada, sve većeg nezadovoljstva zaposlenih radnim uvjetima te posljedicama tih socijalnih procesa na obiteljsku strukturu i odnose. Drugim riječima, industrijski odnosi postaju sve kompleksniji i unutar njih dolazi do značajne redistribucije moći između pojedinih aktera – radnika, poslodavaca i države. Podsjetimo na neke činjenice: osjetno opada članstvo u sindikatima, a posljedično tome i sindikalna moć; istovremeno dolazi do porasta korporativističkih aranžmana, supstituiranja indirektno direktnom participacijom, pritiska multinacionalnih kompanija na nacionalne aktere industrijskih odnosa itd. No sve se to ne odvija jednoznačno, nego ima i druga značenja. Na primjer, u Europskoj je uniji, mada na to neoliberali poprijeke gledaju, na djelu trend afirmacije socijalnog partnerstva i socijalnog dijaloga. U središtu interesa više nisu samo zarade radnika, nego i njihova radna sposobnost te životni uvjeti. Štoviše, moglo bi se reći da raste zanimanje za holističke pristupe u prevenciji rizika kojima su sve više izloženi radnici. Shodno tome, nakon razdoblja u kojem su prevladavala kvantitativna istraživanja industrijskih odnosa, danas je sve više kvalitativnih istraživanja koja omogućavaju dublje sagledavanje kompleksne kulturološke perspektive industrijskih odnosa.

U drugom poglavlju »Institucije i društvena situacija u industrijskim odnosima« autorica industrijske odnose analizira na nadnacionalnoj razini, prije svega s pozicije Europske unije. Ona podsjeća da su se u Europskoj uniji razvile brojne institucije, a k tome i opsežna regulativa, koje vrše snažan utjecaj na industrijske odnose u zemljama članicama, ali i u europskim zemljama izvan Unije. Europski su pravni dokumenti, kojima se reguliraju industrijski odnosi, tako postali važan izvor djelovanja nacionalnih aktera koji u svojim rukama još uvijek zadržavaju veliku moć

odlučivanja. Treba podsjetiti da je Europska unija razvila oblike radničke participacije u kojima važno mjesto pripada radničkim vijećima. U djelovanju radničkih vijeća do izražaja dolaze kulturni aspekti, uvažavanje različitosti, poštivanje nacionalnih tradicija i slično. Ipak, moć odlučivanja i dalje ostaje koncentrirana na nacionalnoj razini, na kojoj je zamjetna sve naglašenija asimetrija u odnosima između poslodavaca i sindikata, zatim konfliktnost, pasivizacija, nesnalaženje i osipanje članstva. U zemljama srednje i istočne Europe, koje su donedavno živjele u socijalističkom poretku, mogućnosti djelovanja sindikata mnogo su manje nego u zapadnoj Europi. U ovim je zemljama slabo razvijen sociokulturni kapital, koji se pokazao veoma važnim faktorom sindikalnog djelovanja u društvenim uvjetima nastalim nakon napuštanja socijalizma. Autorica, nadalje, raspravlja o razlikama između europskog, američkog i japanskog modela industrijskih odnosa, odnosno o mogućnostima integracije američkih i japanskih menadžerskih koncepata u europsko sociokulturno okruženje. Ona u tome nazire opasnost za europski socijalni model, jer europske zemlje, u nastojanju da prevladaju zaostajanje u kompetitivnosti na svjetskom tržištu za Amerikom i Japanom, mogu olako posegnuti za njihovim menadžerskim konceptima koji nisu primjereni europskim socijalnim i kulturnim vrijednostima.

U trećem poglavlju naslovljenom »Kvaliteta uvjeta rada i zdravlje zaposlenih« autorica se koncentrira na uže područje svog istraživanja. Pritom se bavi međunarodnim institucijama i dokumentima u kojima se definiraju standardi i daju preporuke za zaštitu zdravlja na radu. Tako raspravlja o dokumentima Ujedinjenih naroda, Međunarodne organizacije rada, Svjetske zdravstvene organizacije, Vijeća Europe te drugih nadnacionalnih organizacija. Općenito se može reći da međunarodne organizacije nastoje utjecati na aktere industrijskih odnosa na

nacionalnoj razini te pridonijeti zaštiti zdravlja radnika »kao holističkom konstrukt u tjelesnom, duševnom i društvenom dimenzijom«. Ovdje autorica koristi u socijalnoj politici udomaćen koncept »dobrobiti« u kojem se povezuje radni i životni kontekst. Ona se poziva na brojna istraživanja koja se bave kvalitetom života te povezanošću kvalitete života s uvjetima u kojima ljudi rade. Autorica posebno upozorava na promjene društvenog i kulturnog konteksta iz kojeg proizlazi pojava tzv. novih rizika, od kojih pažnju privlače rizici socijalno-psihološke prirode, u kojima se do prije par desetljeća nije ni govorilo. Novi su rizici karakteristični za tercijarni, uslužni sektor, koji se sve više ekspankira u suvremenim ekonomijama. Nadalje, fleksibilnost, atipični oblici zaposlenosti, nesigurnost radnog mjesta, otežavaju prevenciju i kontrolu rizika koji se pojavljuju u radu. Rizicima su najviše izložene marginalne skupine, posebno imigranti i neke etničke manjine. Autorica tvrdi da zasad nema djelotvorne prevencije, pravnih instrumenata niti znanja kojima bi se suvremena društva mogla uspješno suočiti s dramatičnim promjenama u uvjetima rada. Ona stoga inzistira na socijalnom dijalogu kao načinu djelovanja u prevladavanju nastalih problema, pa zaključuje da za razliku od pregovora i pritisaka, dijalog pridonosi odnosima povjerenja, koji su ključni u procesu učenja. Bez povjerenja neće nastati sustav zajedničkih vrijednosti i prioriteta, smatra autorica.

Četvrto poglavlje »Participacija u zaštiti na radu – studija slučaja« vrijedan je doprinos autorice empirijskom istraživanju industrijskih odnosa i zaštite na radu u Hrvatskoj. Ona je istraživala dva industrijska poduzeća u sjevernoj Hrvatskoj: »Ivančici« d. d., tvornici obuće u Ivancu i tekstilnoj tvornici »Krotki« d. d. Krapina. Obje su tvornice otprilike iste veličine (oko 750 radnika), a pripadaju proizvodnim sektorima koji su izloženi međunarodnoj konkurenciji, a u posljednje vrijeme i opasnoj konku-

renciji kineskih proizvoda. Međunarodna konkurencija vrši snažan pritisak na radnike i posloводство, koji se moraju održati na dinamičnom i fluktuabilnom svjetskom tržištu, a u isto vrijeme prilagođavati svoje industrijske odnose novim proizvodnim i tržišnim uvjetima. U istraživanju zaštite na radu autorica se koristila analizom dokumenata, prisustvovanjem sastancima, grupnim i pojedinačnim intervjuima zaposlenika, razgovorima s akterima industrijskih odnosa. Njen je zaključak da su ove dvije organizacije, mada dosta slične, razvile dva, po postignutim rezultatima, različita sustava sigurnosti i zaštite na radu. Bolju ocjenu zaslužuje »Ivančica« d. d., što se, pored ostalog, može zaključiti po manjem broju ozljeda na radu i boljoj radnoj atmosferi među zaposlenicima. Istraživanje je potvrdilo osnovnu autoričinu hipotezu prema kojoj radnička participacija unaprjeđuje zaštitu na radu, jer pomaže uspostaviti socijalne kontrole, stjecanju povjerenja i socijalne potpore. Istraživanje je također pokazalo da za uspješnu zaštitu na radu nisu dovoljni samo stručnjaci, nego je za to bitna radnička participacija, koja pozitivno djeluje na grupnu motivaciju. Drugim riječima, radnička participacija, podupirući socijalnu kontrolu, potporu i povjerenje, omogućava podjelu obveza i odgovornosti u mjeri da i organizacija s visokom razinom rizika može razviti djelotvoran sustav prevencije ozljeda i bolesti na radu.

U zaključku ovog poglavlja autorica se bavi perspektivama industrijskih odnosa i radničke participacije, kao i perspektivama zaštite zdravlja na radu. Ona upozorava na probleme sindikalnih organizacija, koje su sve više izložene pritisku menadžerskih koncepata, s jedne, te konkurencije nevladinih organizacija, s druge strane. S velikim problemima suočene su i poslodavačke udruge, nad kojima lebdi prijeteća sjena multinacionalnih kompanija, koje uza sebe vežu mnoštvo malih poslodavaca i na taj način slabe nacionalnu

razinu poslodavačkog organiziranja. Sve kompleksniji svijet u kojem živimo, kao i sve veća složenost industrijskih odnosa, traže permanentnu prilagodbu aktera novim okolnostima. Pri tome bitnu ulogu ima učenje i kreiranje znanja.

Postavlja se pitanje: gdje se u svemu tome nalazi Hrvatska? Kao što je poznato, Hrvatska zaostaje za europskim standardima u zaštiti zdravlja na radu. Nije riječ samo o pravnim propisima, nego i o praksi, koja otkriva mnoge slabosti naših industrijskih odnosa. O tome svjedoče rezultati istraživanja u dvije radne organizacije koje je prezentirala autorica ovog rada. Ona kritizira sindikalne organizacije koje se slabo snalaze u promijenjenim društvenim uvjetima, u kojima nisu prepoznale mogućnosti suradnje s organizacijama civilnog društva, uostalom, kao i druge oblike borbe za socijalno odgovorno gospodarstvo.

Na kraju možemo reći da se radi o knjizi koja se bavi složenom, a zanemarenom problematikom u našim društvenim znatnostima. Rat i postsocijalistička tranzicija u našoj su zemlji uzrokovali goleme poremećaje u vlasničkim odnosima i u strukturi rada. To je dovelo do novih konstelacija društvenih odnosa o kojima malo znamo. Primjera radi, upozorimo samo na ogromnu nezaposlenost, nestabilan rad i atipičnu zaposlenost, sivu ekonomiju, propast mnogih poduzeća, frustracije gubitnika tranzicije, nepovjerenje u nosioce vlasti, što je sve dovelo do poremećaja industrijskih odnosa uspostavljenih u prethodnom razdoblju.

Suvremena društva, dakle i naše društvo, zato nužno trebaju nove pravne instrumente, institucionalne i socijalne aranžmane kojima će odgovoriti na izazove, pa tako i na području zaštite na radu. Vrijednost je ove knjige i u tome što povezuje sociološka i pravna znanja u analizi industrijskih odnosa pa tako doprinosi njihovom dubljem razumijevanju. Nadalje, značajan je dopri-

nos autorice analiza rezultata empirijskog istraživanja u dva naša poduzeća iz koje je vidljivo kako u praksi funkcionira radnička participacija na području zaštite na radu. Mogla bi se staviti zamjerka na izvjesnu ekstenzivnost teksta koji obuhvaća veoma široku problematiku, pa stoga navodi na dojam da autorica nije dovoljno usredotočena na sam predmet istraživanja. No ta »demonstracija znanja« može se opravdati nastojanjem autorice da svoj istraživački problem smjesti u široki teorijski kontekst i tako mu da širi interpretativni okvir. Broj bilježaka, citiranih radova i pravnih dokumenata govori o ogromnom trudu i akribiji koja je uložena u ovaj rad. Naša je ocjena da se radi o uistinu vrijednom znanstvenom djelu koje unaprijeđuje naša saznanja o industrijskim odnosima u našoj zemlji, a posebno o odnosima na području zaštite zdravlja na radu.

Vlado Puljiz

THE EUROPEAN SOCIAL MODEL. MODERNISATION OR EVOLUTION?

Nick Adnett, Stephen Hardy

Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 264 str.

Dok je posljednjih petnaestak godina tema globalizacije apsolutno dominirala društvenim znanostima, čini se da to sve više postaje i tema europeizacije, koju mnogi autori smatraju posebnim oblikom globalizacije, ali i protutežom radikalnim socijalnim posljedicama globalizacije. Možda upravo i zbog te želje da europski kontinent postane onim koji se prilagođava globalizacijskim tokovima, ali ne žrtvujući svoje temeljne civilizacijske dosege, tema eu-

ropskog socijalnog modela također postaje zahvalnim sadržajem mnogih znanstvenih analiza. No, ova knjiga to ne čini s motrišta socijalne politike, odnosno sociologije ili politologije, kao najčešćih disciplina koje proučavaju europski socijalni model, već iz disciplinskog kuta ekonomije i prava. To je i jedan od osnovnih razloga što je analiza često vrlo specijalistička, što je umnogome potrebno dobro poznavanje ekonomskih teorija ili pravnih instituta da bi se mogla s lakoćom čitati, ali kompleksnost društvenih procesa nalaže znanje koje nadilazi specijalističku uskost. Upravo će zato knjiga uvelike pomoći svima onima koji žele razumjeti, primjerice, prednosti i nedostatke mekog zakonodavstva u području socijalne sigurnosti radnika, ili ekonomske razloge otpora pozitivnoj diskriminaciji žena ili starijih radnika.

Knjiga je, između ostaloga, dosta informativna te daje niz važnih podataka o razvoju europskoga socijalnog zakonodavstva u područjima socijalnog dijaloga, regulacije zapošljavanja, trendova na tržištu rada, sigurnosti i zdravlja na radnome mjestu, jednakostima u zapošljavanju i radu i sl. Ovdje će se ukratko prikazati samo neke najosnovnije točke analize.

Nakon uvodnoga opisa razvoja europskoga socijalnog modela, autori razmatraju njegovu pravnu osnovu. Ona, naravno, proizlazi iz Ugovora EU, koji su se vremenom mijenjali i dopunjavali. Za razvoj socijalne politike na europskoj razini posebno su važni Ugovor iz Maastrichta, odnosno, zbog otpora Velike Britanije njemu pridruženoga Ugovora o socijalnoj politici te Ugovor iz Amsterdama, koji su uvelike ojačali kompetencije Zajednice, između ostaloga šireći područje odlučivanja koje ne traži jednoglasnost. No, u nastojanjima da se putem posebnih direktiva realiziraju ugovorni ciljevi, Europska komisija (EK) se susreće se vrlo različitom tradicijom europskih zemalja, kako u pogledima na socijalnu sigurnost, tako i s obzirom na razlike